

Natasza Duraj

Subkultura więzienna w Rosji – próba charakterystyki

Characteristics of the prison subculture in Russia

Zasadniczym celem artykułu jest przedstawienie problematyki subkultury więziennej w Rosji. W pracy omówiono pojęcie kultury i subkultury, skupiając się na normach obowiązujących wśród osadzonych w Rosji.

Słowa kluczowe: subkultura, subkultura więzienna, zakład karny, osadzeni, Federacja Rosyjska.

The main goal of this article is to present the issues of the prison subculture in Russia. The paper discusses the concept of culture and subculture, focusing on the norms in force among inmates in Russia.

Key words: subculture, prison subculture, penal institution, inmates, the Russian Federation.

1. Pojęcie i istota subkultury kryminalnej i subkultury więziennej

Podjęty zamysł ukazania pojęcia i istoty subkultury kryminalnej i subkultury więziennej wymaga zdefiniowania terminu „kultura” oraz pojęć z nią związanych, takich jak kapitał kulturowy i wzorce kulturowe.

Kultura była przedmiotem szeroko zakrojonych badań, prowadzonych przez Antoninę Kłoskowską, Floriana Znanieckiego, Bronisława Malinowskiego. Dzieła tych autorów stanowią niezwykle cenny wkład do polskiej i światowej nauki. Wyrażenie „kultura” pochodzi z języka łacińskiego – *cultura* od czasownika *colo, colere*, oznaczającego „uprawiać”.

W języku łacińskim pierwotnie *cultura* była związana z uprawą ziemi, lecz z biegiem czasu znaczenie to rozszerzono na oznaczenie wszystkiego, co może być „uprawiane” w jakikolwiek sposób¹.

Pojęcie oznaczone przez termin „kultura” obejmuje religię, język, literaturę, sztukę, zwyczaje, obyczaje, prawa, organizację społeczną, technikę wytwarzania, wymianę gospodarczą, a także filozofię i naukę. Jak dowodzi F. Znaniecki, mimo iż dziedziny te są tak różnorodne, że przy pierwszym ich rozpatrywaniu nie wydaje się, aby miały ze sobą wiele wspólnego, jednak wszystkie suponują jakiś ład, jakiś porządek².

Jan Szczepański definiował kulturę jako ogół wytworów działalności ludzkiej, materialnych i niematerialnych wartości oraz uznawanych sposobów zobiektywizowanych i przyjętych w danej zbiorowości, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom³. Natomiast A. Kłoskowska utożsamiała pojęcie kultury ze względnie zintegrowaną całością obejmującą zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla zbiorowości społecznej wzorów wykształconych i przyswojonych w toku interakcji oraz zawierającą wytwory takich zachowań⁴. Można zatem w pełni zgodzić się z opinią B. Malinowskiego, iż kulturę tworzy zorganizowany system działań ludzkich⁵.

Analizując pojęcie i istotę kultury, należy wspomnieć o tzw. kapitale kulturowym, który jest względnie trwałym elementem osobowości ludzkiej, częścią *habitus*, który czyni człowieka zdolnym (lub niezdolnym) do działania, do wytwarzania dóbr materialnych i duchowych⁶. Kapitał kulturowy obejmuje *dynamis* osobowości (siłę osobowości) i *ergodynamis* – zdolność do pracy (siłę roboczą). Obie własności składają się na cechy człowieka pojętego jako byt fizyczny⁷.

Kapitał kulturowy w literaturze przedmiotu utożsamiany jest także z matrycą decydującą o potencjalnych konfiguracjach kapitałów związanych z zasobami materialnymi lub formami uspołecznienia (relacjami z ludźmi). Jak matryca tak pojęty kapitał kulturowy przypisany jest podmiotom zbiorowym (społecznościom lokalnym, grupom takim jak

¹ W. Daszkiewicz, *Podstawowe rozumienie kultury – ujęcie filozoficzne*, „Roczniki Kulturoznawcze” 2010, t. I, s. 45.

² F. Znaniecki, *Nauki o kulturze*, PWN, Warszawa 1971, s. 22.

³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1965, s. 78.

⁴ A. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, PWN, Warszawa 1980, s. 40.

⁵ B. Malinowski, *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958, s. 37.

⁶ S. Kozyr-Kowalski, *Socjologia, społeczeństwo obywatelskie i państwo*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2000, s. 131.

⁷ *Ibidem*, s. 132.

subkultury, miastom z charakterystycznym dla nich stylem życia, różnym instytucjom), które wytwarzają swoje własne „reguły gry”⁸. Charakteryzując kapitał kulturowy, autorzy cytowanej pracy (Xymena Bukowska, Marcin Jewdokimow, Barbara Markowska, Paweł Winiarski) opierają się na szerokiej definicji kultury traktowanej jako zespół praktyk odwołujących się do wartości, norm i wyobrażeń na temat otaczającego świata, a także sposobów jego opisywania (symbolizowania) i wytwarzania sieci znaczeń społecznych, legitymizujących obraz świata. Tak rozumianą kulturę utożsamiają oni z symbolicznym uniwersum dyskursywnym, a dyskurs traktują jako ujawnienie czy materializację znaczenia, zarówno na poziomie wypowiedzenia, jak i działania⁹.

Obecność w kulturze standardów zachowania – tzw. wzorców kulturowych – sprawia, że staje się ona swoistym przewodnikiem dla członków społeczeństwa praktycznie we wszystkich sprawach życiowych. Natomiast o subkulturze możemy mówić wówczas, gdy cechy charakteryzujące daną grupę społeczną (np. jej cele, normy) są odmienne, niezgodne lub nawet sprzeczne z zasadami obowiązującymi ogół społeczeństwa, jego kulturą¹⁰.

W literaturze przedmiotu subkultura utożsamiana jest z zespołem symbolicznych i aksjologicznych odniesień, określających odrębność danej grupy względem innych grup społecznych¹¹. Według Milтона M. Gordona pod pojęciem subkultur należy rozumieć obszary w obrębie kultury narodowej, wyodrębnione w oparciu o czynniki o charakterze społecznym, a także sposoby, w jakie zestawy cech z różnych kategorii łączą się ze sobą w obszarze danych grup. Do czynników tych zaliczyć można przede wszystkim grupę społeczną, grupę etniczną, miejsce zamieszkania, wyznawaną religię czy wykonywany zawód¹².

Subkultura definiowana jest także jako kultura grupy społecznej lub zbiorowości, różniąca się w podstawowych społeczno-kulturowych aspektach od kultury szerszego środowiska, a różnice te dotyczą przede wszystkim wartości i norm społecznych, zwyczajów, tradycji, religii oraz języka¹³. Subkultura utożsamiana jest również ze względnie spójną grupą

⁸ X. Bukowska, M. Jewdokimow, B. Markowska, P. Winiarski, *Kapitał kulturowy w działaniu. Studium światów społecznych Białowieży*, Collegium Civitas – Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2013, s. 29.

⁹ Ibidem, s. 7.

¹⁰ R. Dyoniziak, *Młodzieżowa podkultura: studium socjologiczne*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1965, s. 11.

¹¹ *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl> (dostęp: 11.07.2021).

¹² M.M. Gordon, *The Concept of the Sub-Culture and Its Application*, „Social Forces”, vol. 26, Oxford 1947, s. 40.

¹³ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2004, s. 208.

społeczną pozostającą na marginesie dominujących w danym systemie tendencji życia społecznego, wyrażającą swoją odrębność poprzez zanegowanie lub podważanie utrwalonych i powszechnie akceptowanych wzorów kultury¹⁴.

Istotnym wyznacznikiem istnienia grupy o charakterze subkulturowym jest względna trwałość więzi wewnątrzgrupowych, wzmacniana silną motywacją jej uczestników (tworzących tylko im odpowiadające normy, wartości i wzory) do bycia członkami danej subkultury¹⁵.

Wspólną cechą subkultur jest brak akceptacji przyjętych powszechnie kanonów postępowania i zachowania¹⁶. Subkultura wiąże się stereotypowo z wszelkim nieprzystosowaniem społecznym, niedopasowaniem, które sprawia, że dana jednostka zostaje odsunięta od głównego nurtu kultury¹⁷. Konstruktywnymi cechami subkultury są: spójność grupy, element negocjacji oraz lokalizacja grupy na marginesie dominujących tendencji życia społecznego¹⁸.

Za subkulturę można uznać grupę, która wyróżnia się następującymi cechami¹⁹:

- jest względnie spójną grupą społeczną, w której na gruncie wspólnych zainteresowań i dążeń, norm, wartości oraz obowiązujących wzorców zachowań wytwarzają się między jej członkami dość trwałe więzi;
- wyraża swą odrębność przez zanegowanie całego systemu kulturowego lub niektórych jego elementów (tj. wartości stanowiących podstawę dominującej kultury oraz całego zespołu instytucji na nich opartych) lub też lansuje propozycje kultury alternatywnej, które sytuują się równolegle obok kultury dominującej;
- ze względu na swoją odrębność pozostaje na marginesie dominujących w danym systemie tendencji życia społecznego.

Pojęcie subkultury w najbardziej potocznym znaczeniu nacechowane jest pejoratywnie, co tym lepiej oddaje jego polski odpowiednik – podkultura. Prefiks „pod” jednoznacznie wskazuje na coś podrzędnego,

¹⁴ M. Pęczak, *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1992, s. 1-2.

¹⁵ E. Bielecki, *Determinanty funkcjonowania podkultur przestępczych a proces resocjalizacji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1980, s. 42.

¹⁶ T. Sołtysiak, *Uwarunkowania środowiskowe i determinanty subiektywne uczestnictwa nieletnich w podkulturach*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1995, s. 21.

¹⁷ M. Filipiak, *Od subkultury do kultury alternatywnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999, s. 13.

¹⁸ Ibidem, s. 17.

¹⁹ Ibidem.

stanowiącego odstępstwo od tego, co jest powszechnie uznawane i cennie²⁰.

Subkultura kryminalna w rosyjskiej literaturze przedmiotu definiowana jest jako sposób funkcjonowania osób połączonych w grupy kryminalne i trzymających się określonych praw i tradycji²¹. Struktura subkultury kryminalnej obejmuje ludzkie siły i zdolności wykorzystywane w grupowej działalności kryminalnej (wiedzę, umiejętności, profesjonalne przestępcze nawyki, poglądy etyczne, potrzeby estetyczne i światopogląd, formy i sposoby wzbogacania się, sposoby rozwiązywania konfliktów, zarządzanie społecznościami przestępczymi, „mitologię” kryminalną, przywileje dla „elity”, upodobania, sposoby spędzania czasu wolnego, formy odnoszenia się do „swoich” i „obcych”, do osób płci przeciwnej itd.), a także wymierne rezultaty działalności społeczności przestępczych (narzędzia i sposoby popełniania przestępstw, wartości materialne, środki pieniężne itd.)²².

Za zasadnicze elementy rosyjskiej subkultury kryminalnej uznawane są²³:

- ideologia kryminalna – to system wytycznych świata przestępczego dotyczący wartości, które odnoszą się zarówno do jego członków, jak i do pozostałych członków społeczeństwa;
- „moralność” kryminalna – główna cecha tego elementu polega na podejmowaniu działań sprzecznych z moralnością społeczną;
- kryminalny sposób życia – to standardowy rodzaj zachowania, stający się najbardziej pociągającym, wywierającym wpływ na osoby – przedstawicieli świata kryminalnego;
- organizacja kryminalna – ten element subkultury kryminalnej przejawia się w formie wyboru osób, które pełnią określone funkcje w świecie kryminalnym;
- kult kryminalny – sprowadza się do dwóch zasadniczych zmiennych: kultu jednostki oraz kultu broni.

²⁰ K. Adamowicz, *Od subkultury do postsubkultury. Zmiany w obszarze dzisiejszej kultury alternatywnej*, „Estetyka i Krytyka” 2013, nr 2, s. 17.

²¹ Ю.К. Александров, *Очерки криминальной субкультуры. Краткий словарь уголовного жаргона*, Издательство „Права человека”, Москва 2014, s. 29.

²² В.Ф. Пирожков, *Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура)*, ИПП „Приз”, Тверь 1994, s. 124.

²³ Więcej zob. Н.П. Барабанов, А.В. Даудов, И.Б. Казак, В.Н. Савардунова, *Криминальная субкультура осужденных теоретический, криминологический, психологический аспекты, функциональный механизм*, Акад. ФСИН России, Рязань 2009; В.М. Анисимков, *Традиции и обычаи преступного мира в местах лишения свободы: учебное пособие*, УВШ МВД РФ, Уфа 1993; Е.Г. Багреева, *Субкультура осужденных и их ресоциализация*, ВНИИ МВД РФ, Москва 2001.

Zdaniem S. Lebediewa dla współczesnego środowiska kryminalnego istnieją wspólne tradycje i obyczaje, spośród których wymienić należy²⁴:

- uchylanie się od pracy przynoszącej pożytek społeczeństwu i życie polegające na popełnianiu przestępstw;
- znajdowanie możliwości dla czerpania zysków nie pochodzących z wykonywanej pracy, zwiększanie „kwalifikacji” przestępczych;
- zapewnienie odpowiedniego zakamuflowania przestępczego sposobu życia i zachowania, a także usunięcie czynników utrudniających prowadzenie takiego życia;
- przestrzeganie subordynacji zgodnie z pozycją zajmowaną w hierarchii przestępczej, bezwarunkowe podporządkowanie się przywódcom;
- realizacja wspólnie podjętych decyzji i wymagań określonych przez środowisko kryminalne;
- udzielanie wsparcia materialnego i „moralnego” innym przestępcom;
- wykorzystywanie młodzieży do popełniania czynów niezgodnych z prawem, propagowanie tradycji i obyczajów przestępczych, przestępczego „romantyzmu”;
- niedopuszczanie do swojego środowiska osób podejrzewanych o współpracę z policją;
- podważanie autorytetu funkcjonariuszy organów ochrony prawa i porządku publicznego, wykluczanie wszelkich kontaktów z nimi;
- prowadzenie pasożytniczego, hulaszczego sposobu życia, odrzucanie norm moralności społecznej i moralnego zachowania się;
- uczestnictwo w grach hazardowych;
- znajomość i praktyczne wykorzystanie w mowie żargonu przestępczego, a także innych sposobów tajnego porozumiewania się;
- nanoszenie na ciało symbolicznych przestępczych tatuaży.

Zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w praktyce penitencjarnej spotyka się niejednoznaczność terminologiczną w kontekście nazewnictwa nieformalnych relacji między skazanymi w więzieniu, np. podkultura więzienna, podkultura przestępcza, subkultura więzienna, drugi nurt więzienia, nieformalna organizacja w instytucji totalnej, nieformalna stratyfikacja więźniów, podkultura drugiego życia²⁵. W polskiej literaturze przedmiotu najczęściej stosowany jest termin „podkultura więzienna”,

²⁴ С.Я. Лебедев, Антиобщественные традиции, обычаи, и их влияние на преступность: учебное пособие, ВШМ МВД, Омск 1989, s. 43.

²⁵ S. Przybyliński, *Na krawędzi więziennej egzystencji - skazani „cwaniacy” w soczewce podkulturowego spojrzenia*, „Resocjalizacja Polska” 2016, nr 11, s. 41.

która rozumiana jest jako nieformalna zhierarchizowana struktura określająca pozycję więźniów w społeczności penitencjarnej, jak również wyznaczająca normy, wartości i wzory postępowania charakterystyczne tylko dla tej grupy ludzi²⁶. W literaturze rosyjskiej oraz w opracowaniach publikowanych przez Federalną Służbę Wykonywania Kar używany jest termin „subkultura więzienna”. W pkt. 3 pracy oba te terminy będą traktowane jako synonimy.

Według Małgorzaty Kuć podkultura więzienna stanowi rodzaj podkultury dewiacyjnej, tj. takiej, którą cechuje znaczny stopień zmniejszenia respektu dla wartości i norm uznawanych za pożądane i obowiązujące w szerszym systemie społecznym²⁷. Podkulturę więzienną można uznać za specyficzny nieformalny zbiór wartości, norm, wzorów zachowania oraz sposobów porozumiewania się więźniów, stanowiący alternatywę dla obowiązujących zasad organizacji i funkcjonowania instytucji penitencjarnej²⁸.

2. System penitencjarny a system wartości osób przebywających w jednostkach penitencjarnych

Zjawisko podkultury więziennej wywiera istotny wpływ na funkcjonowanie osób pozbawionych wolności w zakładach karnych. Tworzą oni nieformalne struktury społeczne o zdeintegrowanym systemie wartości, które są w opozycji do administracji zakładów karnych²⁹.

System utożsamiany jest z wyodrębniającą się z otoczenia (nadsystemu) względnie izolowaną całością, złożoną ze wzajemnie uporządkowanych elementów i ich własności, pełniących na rzecz tej całości określone funkcje – elementów także podlegających dalszej wewnętrznej strukturalizacji³⁰.

²⁶ T. Dolata, *Prewencja w systemie probacji. Problemy związane z tzw. drugim życiem w niektórych polskich zakładach karnych*, „Probacja” 2011, nr 3, s. 60.

²⁷ M. Kuć, *Kryminologia*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2015, s. 218.

²⁸ Ibidem.

²⁹ K. Kaczorowska, *Podkultura więzienna*, [w:] J. Helios, W. Jedlecka, A. Kwieciński (red.), *Prawo wobec wyzwani współczesności. Z zagadnień nauk penalnych*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2019, s. 107.

³⁰ M. Golka, *Socjologia kultury*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 304.

System społeczny to wielość podmiotów indywidualnych wchodzących w interakcje w sytuacji mającej przynajmniej aspekt fizyczny lub środowiskowy, umotywowanych przez tendencję do „optymalizacji gratyfikacji” – podmiotów, których powiązania z sytuacją zdefiniowane i zapośredniczone są przez kategorię systemu wspólnych, ustrukturyzowanych kulturowo symboli. Z tego punktu widzenia system społeczny jest tylko jednym z trzech aspektów ustrukturyzowania konkretnego systemu działania³¹.

Wartość jest wynikiem stosunku doznającego i aktywnego podmiotu wobec pewnych przedmiotów zewnętrznych świata³². Wartości wpływają na sposób myślenia, postawy i zachowania człowieka. Tworzą one spójny system, który pozwala wyznaczyć cele życiowe oraz nadać głębszy sens ludzkiej egzystencji. System wartości jest istotnym elementem osobowości, ponieważ wpływa na zachowanie jednostki, jej zamierzenia oraz formułowanie celów osobistych. Struktury wartości w osobowości człowieka stanowią swoiste kryterium wyboru dążeń społecznych, są standardem wyboru indywidualnej drogi życiowej oraz integracji jednostki ze społeczeństwem, a także różnicują społeczną sferę osobowości, wpływając na indywidualne dążenia. Cennym materiałem naukowym poruszającym tę problematykę są badania Krystyny Ostrowskiej, które ukazują znaczenie systemu wartości, przeżywanych emocji i strategii działania jako czynników motywacyjnych do naruszania lub respektowania prawa³³.

System penitencjarny definiowany jest jako całość przepisów i instytucji prawa penitencjarnego oraz urządzeń zakładów penitencjarnych zmierzających według określonego sposobu do osiągnięcia zasadniczego celu kary pozbawienia wolności³⁴. Rosyjski system penitencjarny składa się z 8 więzień, 684 kolonii karnych, 22 kolonii wychowawczych dla osób niepełnoletnich oraz z 209 aresztów śledczych. Według danych Federalnej Służby Wykonywania Kar w 2020 r. w rosyjskich jednostkach penitencjarnych przebywało 496 791 osób, w tym 1173 osoby odbywały karę pozbawienia wolności w więzieniach³⁵.

Funkcjonowanie systemu penitencjarnego związane jest z cechami tzw. instytucji totalnych. Termin ten został wprowadzony przez Ervinga

³¹ T. Parsons, *System społeczny*, Nomos, Kraków 2009, s. 11.

³² A. Kłosowska, *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1981, s. 175.

³³ K. Ostrowska, *System wartości, strategie działania i emocje jako czynniki motywacyjne w kierunku zachowań zgodnych z normami społecznymi i prawnymi*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2015, nr 28, s. 51-78.

³⁴ K. Jędrzejak, *System penitencjarny*, [w:] *Zagadnienia penitencjarne*, Skrypt dla słuchaczy szkoły podoficerskiej SW, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 2004, s. 7.

³⁵ Краткая характеристика уголовно-исполнительной системы, <http://fsin.gov.ru> (dostęp: 13.07.2021).

Goffmana w 1961 r.³⁶. Według E. Goffmana instytucja totalna to „instytucja ograniczająca”, której działania mają za zadanie ograniczanie swych członków, a ograniczający lub totalny charakter symbolizują często fizyczne bariery uniemożliwiające kontakt ze światem zewnętrznym³⁷.

Instytucje totalne służą³⁸:

- opiece nad osobami niesprawnymi oraz nieszkodliwymi, tj. domy opieki dla osób starszych lub osób z niepełnosprawnością, domy dziecka, przytułki dla ubogich, schroniska dla bezdomnych;
- opiece nad osobami, które sobie nie radzą, a jednocześnie mogą stanowić zagrożenie dla otoczenia w sposób niezawiniony, tj. sanatoria i leprozoria oraz szpitale psychiatryczne;
- ochronie społeczeństwa przed osobami stanowiącymi zagrożenie, tj. placówki społeczne typu – zakłady karne i więzienia, obozy jeńckie, koncentracyjne oraz obozy zagłady;
- celom instrumentalnym, aby lepiej wykonywać zadania, przypominające prace, jak w przypadku koszar, baz i szkół wojskowych, statków, szkół z internatem, obozów pracy i kolonii, rezydencji i posiadłości;
- ucieczce od świata, z ośrodkami praktykowania ćwiczeń duchowych i religijnych, jak opactwa, klasztory, szkoły przyklasztorne czy monastiry.

Subkultura więzienna posiada wbudowane mechanizmy ochrony wszelkich informacji. W kontrolowaniu informacji dopomagają więźniom techniki wypracowane przez subkulturę³⁹, o których mowa w dalszej części pracy.

Zdaniem N.W. Tiszchenko⁴⁰ we współczesnej kulturze rosyjskiej wartości i normy zachowania, wywodzące się z subkultury więziennej, wyszły za mury jednostek penitencjarnych i stały się nieodłączną częścią życia społecznego i kulturalnego. Autorka podkreśla, że subkultura więzienna stanowi odmianę subkultury kryminalnej, powstałą w miejscach

³⁶ E. Goffman, *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Anchor Books, Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York 1961.

³⁷ E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 316.

³⁸ Ł. Poślusznny, *Instytucje totalne dzisiaj: stan badań, krytyka, rekonfiguracje*, „Studia Socjologiczne” 2017, nr 4 (227), s. 123.

³⁹ M.M. Kamiński, *Subkultura aresztów śledczych*, „Studia Socjologiczne” 1993, nr 3-4, s. 115.

⁴⁰ Н.В. Тищенко, Тюремная субкультура: понятие, характеристика, особенности, „Вестник СГТУ” 2013, № 2 (70), s. 229.

pozbawienia wolności⁴¹. W Rosji miejsca pozbawienia wolności kojarzone są z przestrzeniami społecznymi umożliwiającymi podwyższenie statusu społecznego oraz nabycie doświadczenia przestępczego. Przebywanie w miejscach pozbawienia wolności nie oznacza przerwania doświadczenia kryminalnego, wręcz przeciwnie, sprzyja jego rozwojowi i transformacji w ważniejsze – więzienne doświadczenie. W rosyjskim społeczeństwie subkultura więzienna stała się przeważającą częścią kryminalnej subkultury, a następnie przeniosła się na inne obszary życia społecznego i kulturalnego.

Pod pojęciem wartości subkultury więziennej N.W. Tiszchenko rozumie uogólnione wyobrażenie o tym, co należy robić, mające na celu utrzymywanie relacji między jednostkami w miejscach pozbawienia wolności⁴². Cechą szczególną wartości subkultury więziennej jest to, że jej tworzenie dokonywało się w warunkach istnienia dwóch przeciwstawnych, powiązanych ze sobą systemów wartości: oficjalnego, mającego odzwierciedlenie w zasadach reżimowych i kulturze administracji jednostek penitencjarnych a wartościami społeczeństwa obywatelskiego.

Osobliwości miejsc pozbawienia wolności, takie jak izolacja, ograniczenie swobody przemieszczania się, wolności działania, wyboru sposobów nawiązywania i utrzymywania kontaktów, stały się przyczyną stworzenia szeregu wartości wykorzystujących cechy dominującej kultury, lecz proponującego inny system interpretacji wartości.

Dla współczesnej kultury masowej charakterystyczne są zasadnicze wartości, takie jak komfort życiowy (zarówno fizyczny, jak i duchowy), stabilność społeczna oraz sukces osobisty. W interpretacji subkultury więziennej wartości te, zachowując swoją formę, są realizowane poprzez praktyki naruszające prawo i przeczące moralnym wartościom wytyczonym w oficjalnym społeczeństwie⁴³. W warunkach współczesnej kultury subkultura więzienna adaptowała swoje wytyczne w odniesieniu do wartości kultury masowej. Wartość komfortu życiowego nabiera w subkulturze więziennej wyolbrzymione fizyczne charakterystyki i przejawia się w popieraniu cynicznego stosunku do kobiety i rozwiązłości seksualnej oraz wszelkich form zachowań aspołecznych. Wspieranie stabilności społecznej w subkulturze więziennej przekształca się w system surowej segregacji, mającej odzwierciedlenie w systemie kast, któremu towarzyszą

⁴¹ Ibidem, s. 230.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, s. 232.

modele zachowania, takie jak pasożytnictwo, eksploatowanie przedstawicieli „najniższych kast”, znęcanie się nad nimi oraz deprecjonowanie rezultatów pracy ludzkiej. Idea sukcesu osobistego jest wyrażana poprzez wyolbrzymianie autorytetu poszczególnych jednostek i jest ona związana z agresywnym, surowym i cynicznym odnoszeniem się do „obcych”, osób słabych i bezbronnych, jak również nieposzanowaniem prawa własności.

Odpowiedzią na przebywanie w warunkach izolacji więziennej było stworzenie kompleksu własnych wartości oraz norm postępowania. Tego rodzaju kompleks można określić jako nieformalne zasady zachowania. Zasady te odzwierciedlają różnorodność społeczno-kulturową społeczeństwa, sprzyjają wyodrębnieniu i rozróżnieniu wspólnot społecznych wewnątrz społeczeństwa. Podporządkowanie się takim normom jest dobrowolne. Za pomocą tych norm osadzeni mogą chociaż w niewielkim stopniu złagodzić swoje więzienne życie, na ich podstawie tworzą oni relacje społeczne, kontaktują się, rozwiązują pojawiające się konflikty.

3. Nieformalny podział osadzonych w rosyjskich więzieniach

Żadna zbiorowość nie ma tak wyraźnie określonej struktury hierarchicznej jak ta, która istnieje w kryminalnym świecie. Nieformalny podział wyraziście przejawia się nie na wolności, lecz w warunkach izolacji⁴⁴.

Prawo więzienne to system nieformalnych norm, zasad i wytycznych, sankcji dla osób naruszających to prawo, procedur rozwiązywania konfliktów, wprowadzania nowych norm obowiązujących w społeczności skazanych lub w oddzielnej grupie albo kaście więźniów⁴⁵. To właśnie prawo więzienne określa normy zarówno dla wszystkich, jak i dla każdej grupy (kasty) skazanych, reguluje relacje między poszczególnymi grupami, określa mechanizm rozwiązywania konfliktów między skazanymi.

Normy subkultury więziennej dotyczą wszystkich skazanych, mają charakter zakazujący i zobowiązujący. Dotyczą one nie tylko stosunków między osadzonymi, lecz także kontaktów z administracją więzienną.

⁴⁴ Więcej zob. w: И.В. Лысак, Ю.Ю. Черкасова, Методологические проблемы исследования тюремной субкультуры, „Гуманитарные и социально-экономические науки” 2008, № 5, s. 89-93; В.В. Меркурьев, Е.А. Богачевская, Тюремная субкультура как динамичный доминантный фактор организованной пенитенциарной преступности. Структура криминального сообщества в местах лишения свободы, „Вестник Владимирского юридического института” 2008, № 4, s. 59-66.

⁴⁵ Т.С. Кожевников, Криминальная субкультура в местах лишения свободы: сущность и меры профилактики, „Вестник Владимирского юридического института”, Владимир 2008, s. 84.

Najbardziej znaczące nieformalne normy, odnoszące się do tej kategorii, polegają na zakazie udzielania pomocy administracji więziennej w pracach porządkowych, wydawania współsprawców przestępstw czy ujawniania tajemnic życia grupy.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć różne podziały skazanych ze względu na miejsce zajmowane w hierarchii więziennej, jednak najczęściej spotykany podział obejmuje cztery zasadnicze kategorie, a w każdej istnieją swoje podgrupy⁴⁶. Pierwsza najwyższa kategoria to „błatnyje” (блатные), druga najliczniejsza grupa to „mużyki” (мужики), trzecia grupa to „kozły” (козлы), a czwarta, najniższa w hierarchii to „pietuchy” (петухи) (określani także jako опущенные)⁴⁷.

„Błatnyje” stanowią szczyt hierarchii kryminalnego świata. Ich zadaniem jest ochrona subkultury kryminalnej. Określa się ich jako „autorytety” kryminalnego środowiska.

Przedstawiciele kategorii „błatnych” stanowią grupę, której zadaniem jest ochrona norm i wartości subkultury więziennej. Spośród nich wybierany jest nieformalny przywódca całej społeczności więziennej odpowiedzialny za porządek i przestrzeganie wszystkich ustanowionych zasad. Są oni zobowiązani do respektowania prawa więziennego, a pretendujący do tytułu *wora w zakonie* również prawa złodziejskiego. Na najwyższym poziomie pośród „błatnych” znajduje się lider, który najczęściej określa się mianem „koronowanego przywódcy”.

⁴⁶ Ю.К. Александров, *op. cit.*, s. 18.

⁴⁷ Więcej o podziałach zob. w pozycjach książkowych: С.А. Кутякин, Организация криминальной оппозиции в уголовноисполнительной системе, Акад. ФСИН России, Рязань 2008; А.Н. Олейник, Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти, ИНФРА-М, Москва 2001; О.В. Старков, Криминальная субкультура: спецкурс, Волтерс Клувер, Москва 2010; А.Г. Тарабрин, Воры в законе и авторитеты, ЭКСМО-Пресс, Москва 1999 oraz w pozycjach artykułowych: В.Ф. Абрамкин, Тюремная субкультура, „Отечественные записки” 2008, Т. 41, № 2, s. 111-124; В.Г. Громов, Факторы, способствующие проникновению криминальной субкультуры в современное общество и приводящие к наступлению уголовной ответственности, „Вестник Тамбовского университета”, Серия „Гуманитарные науки” 2007, № 12-2, s. 324-327; М.М. Аксенов, А.В. Диденко, В.Я. Семке, Тюремная субкультура и адаптация осужденных с расстройствами личности в местах лишения свободы, „Судебная психиатрия. Пенитенциарная психиатрия и психология” 2009, Вып. 6, s. 189-204; А.А. Бакин, А.Ю. Пиджаков, Криминальная субкультура осужденных как фактор формирования отклоняющегося и противоправного поведения, „Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление” 2004, № 1, s. 9-11; В.М. Анисимков, Е.В. Королева, Криминальная субкультура: краткая история вопроса, ее влияние на формирование личности правонарушителя, „Вестник Владимирского юридического института” 2007, № 3, s. 142-146; Е.А. Антонян, Криминальная субкультура осужденных, „Философские науки” 2010, № 5, s. 72-81; Н.П. Барабанов, Криминологическая и психологическая характеристика криминальной субкультуры осужденных, „Уголовно-исполнительное право” 2014, № 2 (18), s. 28-35; Ю.М. Антонян, Е.А. Антонян, Глубинные истоки криминальной субкультуры, „Российский криминологический взгляд” 2009, № 2, s. 324-331.

Wor w zakonie jest nieformalnym przywódcą nie tylko w miejscach pozbawienia wolności, lecz w ogóle w świecie przestępczym. Tytuł ten można otrzymać po długim okresie ścisłego związku ze światem przestępczym. Należy na niego zasłużyć.

Wor w zakonie to najwyższy kryminalny status, który jest nadawany na złodziejskiej „schodkie”. Tradycyjnie uważa się, że *wor w zakonie* powinien być wielokrotnie karany, doskonale znać kryminalną subkulturę, aby w prawidłowy sposób orientować się w świecie przestępczym i podejmować odpowiednie decyzje. Główne wymagania w stosunku do kandydatów na *wora w zakonie* dotyczą oddania złodziejskiej idei, braku kompromitujących informacji, takich jak służba w wojsku, współpraca z organami ochrony prawa i porządku publicznego, jak również posiadania autorytetu w środowisku przestępczym. Pretendent do statusu *wora w zakonie* powinien mieć pisemne i ustne rekomendacje od co najmniej dwóch *worów w zakonie*.

Bezpośrednie otoczenie przywódcy najczęściej nazywane jest „autorytetami”. Ludzie ci surowo chronią odrębność swoich grup, nie pozwalają przeniknąć do nich osobom niepożądanym. „Autorytety”, ogólnie rzecz biorąc, posiadają zbliżone walory co i przywódca, ale ich status nie jest zatwierdzany decyzjami podejmowanymi podczas „błatnych schodek”. Każdy z nich popiera linię przywódcy związaną z kierowaniem wspólnotą przestępczą. Mimo ich wysokiego statusu „autorytety” nie mają prawa wysuwać kandydatury, zatwierdzać lub obalać przywódcy. Jakikolwiek odstępstwo od tego prawa pociąga za sobą poważne konsekwencje dla osoby lub osób naruszających to prawo.

Kategoria „mużyków” składa się z osadzonych, którzy nie chcą podporządkować się nieformalnym zasadom subkultury więziennej i być zależnymi od kogokolwiek. Więźniowie ci żyją cicho, nie wchodząc w poważne konflikty ani z administracją więzienną, ani z nieformalnymi przywódcami więziennymi. W społeczności więziennej „mużyki” zajmują neutralne miejsce, dlatego że do momentu skazania nie należeli do żadnej subkultury⁴⁸.

Miejsce „mużyki” zależy od jego cech charakteru i stopnia przyswojenia przez niego nieformalnych zasad więziennego życia. Niektórzy z nich zajmują wysokie pozycje (tzw. „центровые”, „kozyрные мужики”) i mają bezpośredni kontakt z „autorytetami”. Niewielkiej grupy „mużyków”, cieszących się autorytetem, słuchają nawet „błatni”. Jeśli chodzi

⁴⁸ В.М. Анисимков, Тюремная община, Отечество, Москва 1993, s. 72.

o większość więźniów należących do tej kategorii, to można powiedzieć, że „muzyki” nie dążą do władzy w świecie więziennym i nie uczestniczą w złodziejskich porachunkach, a ci, co posiadają znaczne środki finansowe, nie pracują.

W kaście „muzyków” jest kategoria zajmująca miejsce szczególne. Chodzi o „pacanów”, którzy przebywają w więzieniu na prawach osób dorosłych. „Pacanami” określana jest młodzież mająca ścisłe kontakty z „błatnymi”. „Pacany” przestrzegają prawa złodziejskiego, są kandydatami na „autorytet”. Szczególnymi cechami zachowania „pacanów” jest dążenie do posiadania zakazanych przedmiotów, przejawianie zachowań o charakterze demonstracyjnym, jak i okazywanie wyjątkowej ordynarności w stosunku do administracji, a także wyrażony pogardliwy stosunek do więźniów – „aktywistów”. Zwracają się oni do *worów w zakonie* lub do „autorytetów” w sytuacji naruszenia ich praw przez innych więźniów, uchylają się od wszelkich prac gospodarczych, jak również dążą do naruszania obowiązkowej formy ubioru poprzez noszenie odzieży w jaskrawych kolorach lub tylko koloru czarnego.

„Kozły” to więźniowie jawnie współpracujący z administracją więzienną. Zajmują oni stanowiska administracyjne (np. kierownik działu gospodarczego), a także znajdują się w sekcjach twórczości amatorskiej więźniów.

W rosyjskim systemie penitencjarnym można rozpatrywać dwie kategorie zakładów karnych – z punktu widzenia ustanowionego w nich reżimu (ogólny lub zastrzony), jak i z punktu widzenia stosunku administracji więziennej do wartości kryminalnych („czarne zony” i „czerwone zony”). W „czarnych zonach” nieformalna władza znajduje się w rękach „błatnych”, a w „czerwonych zonach” życie więźniów jest w pełni kontrolowane przez administrację więzienną. W „czarnych zonach” „kozłów” nie przyjmują w „obszczak”, a niekiedy mieszkają oni w oddzielnych barakach ze względu na wrogi stosunek do nich. „Czarne zony” stanowią większość jednostek penitencjarnych w Federacji Rosyjskiej.

W „czerwonych zonach” „kozły” mogą korzystać z różnych ulg dotyczących reżimu odbywania kary pozbawienia wolności. „Kozły”, a także inni więźniowie w ich obecności używają słów „krasnyje” („красные”) lub „aktywiści” („активисты”), lecz ta zasada obowiązuje tylko w sytuacji, gdy między więźniami a „kozłami” są spokojne relacje⁴⁹.

⁴⁹ В.Ф. Абрамкин, Тюремные касты. Как выжить в советской тюрьме. В помощь узнику, Восток, Красноярск 1992, s. 33.

Przedstawiciele grupy „pietuchow”, określanych także terminem „obizennyh” („обиженные”), są narażeni na ciągłe wyszydzanie i poniżanie. Do grupy tej kwalifikowani są więźniowie osądzeni za popełnienie przestępstw sprzecznych z normami subkultury więziennej.

W większości przypadków przeniesienie do kategorii „obizennyh” dokonywane jest za najbardziej ordynarne, z punktu widzenia społeczności kryminalnej, naruszenia prawa więziennego, takie jak współpraca z administracją więzienną (szczególnie niejawną), kradzieże rzeczy więźniów, „bezpriediel” w stosunku do innych osadzonych, nieoddanie długu karcianego, jak i popełnienie „niegodnych” – z punktu widzenia „prawidłowych poniatij” – przestępstw i czynów (zgwałcenie, pederastia, zgwałcenie lub zabójstwo dzieci, czyny nierządne z udziałem małoletnich).

Skazanym, którzy zajmują uprzywilejowane miejsce w grupie, zakazuje się obustronnych kontaktów z „obizennymi” – podawania im ręki, brania z ich rąk przedmiotów, korzystania z ich naczyń, papierosów i innych rzeczy należących do nich, spania obok nich, jedzenia lub siedzenia z nimi przy stole, przejawiania w stosunku do nich współczucia czy świadczenia im pomocy. Na osobach należących do „elity” leży odpowiedzialność kontrolowania zachowania członków grupy i stosowania środków w stosunku do tych, którzy naruszyli „normy i zasady” subkultury.

„Obizennyje” mają obowiązek wykonywania pracy za innych skazanych, spania w oddzielnym miejscu, jak i służenia jako obiekt satysfakcji seksualnej dla przedstawicieli „wysokiej” kasty. Zabrania się im otrzymywania rzeczy w pierwszej kolejności, jedzenia siedząc przy stole, czy korzystania z cudzych naczyń.

4. Tatuże i ich rola w rosyjskiej subkulturze kryminalnej

Tatuaż to celowo, dobrowolnie lub przymusowo wykonany wzór na skórze, który spełnia różne funkcje i ma określone znaczenie⁵⁰. Tatuaż kryminalny jest dowodem przynależności do kryminalnego świata i swoistego rodzaju *curriculum vitae* jego posiadacza.

⁵⁰ M. Snopek, *Tatuaż. Element współczesnej kultury*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 18.

Tatuże kryminalne stanowią jeden z ważniejszych atrybutów subkultury więziennej⁵¹. Są środkiem komunikacji w środowisku kryminalnym, a także specyficznym „portfolio” więźnia. Rosja jest wiodącym na świecie krajem mającym tak bogatą subkulturę tatuażu kryminalnego, czego dowodzą zbiory zgromadzone przez A. Bronnikowa, trudniącego się zbieraniem informacji o tatużach w czasie pełnienia służby w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych ZSRR⁵².

Rosyjskie tatuże kryminalne (więzienne) można klasyfikować ze względu na formę wyrazu, miejsce ich rozmieszczenia, przestrzeń czasową, stopień wpływu na percepcję oglądającego, ich wielkość, sposób wykonania, stopień trwałości, jak również ilość i niezwykle bogaty zakres tematyczny (zob. tabela 1).

Najbardziej popularnym miejscem do umieszczania tatuażu wśród osadzonych w rosyjskich jednostkach penitencjarnych jest klatka piersiowa. Najczęściej umieszczanymi w tym miejscu tatużami są obnażone kobiety, sobory, oblicza świętych, postacie biblijne, czaszki, zwierzęta (np. tygrysy i lwy), diabły, krzyże cementarne, krucyfiksy, portrety wodzów, ptaki, pająki, rycerze i gladiatorzy. Plecy służą jako miejsce do umieszczania dzwonów cerkiewnych, podków, pajaków, instrumentów muzycznych, szkieletów, pojedynków gladiatorów.

Na rękach i nogach tatuują sobie kindżały, węże, kajdany, kotwice, statki, pająki. Na czołach więźniów spotykane są swastyki, pająki, krótkie frazy, cyfry (daty lub artykuły rosyjskiego kodeksu karnego). Tatuże w formie tekstu (aforyzmy, skróty, krótkie frazy, „błatne” sentencje) tatuowane są na wszystkich częściach ciała, w tym na powiekach.

⁵¹ Więcej zob. w pozycjach książkowych w jęz. rosyjskim: Д.А. Корешкий, В.В. Тулегенов, Криминальная субкультура и ее криминологическое значение, Издательство Р. Асланова „Юридический центр Пресс”, СПб. 2006; Ю.А. Алферов, Пенитенциарная социология: аудиовизуальная диагностика (татуировки, жаргон, жесты) – учебное пособие в 2 частях, РИПК МВД РФ, Домодедово 1994; В.Г. Громов, Основные направления снижения криминогенного потенциала мест лишения свободы, Издательство „Новый индекс”, Москва 2008 oraz w pozycjach artykułowych: Д.Г. Донских, Взаимосвязь криминальной субкультуры и преступного поведения, „Право и государство: теория и практика” 2009, № 6, s. 113-115; И.М. Зеленьяк, Особенности проявления криминальной субкультуры в различных видах пенитенциарных учреждений, „Безопасность уголовно-исполнительной системы” 2010, № 3, s. 27-31; А.П. Некрасов, И.Н. Кондрат, И.Л. Третьяков, Субкультура в местах лишения свободы и историческое ее развитие, „Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России” 2005, № 4, s. 251-256; Т.С. Кожевников, Криминальная субкультура в местах лишения свободы: сущность и меры профилактики, „Вестник Владимирского юридического института” 2008, № 2, s. 53-56; Ю.А. Мнацаканян, Субкультура осужденных и ее роль в формировании преступных традиций и обычаев, „Вестник Московского университета МВД России” 2007, № 2, s. 130-133.

⁵² А.Г. Бронников, Татуировки осужденных и их криминалистическое значение. Методическая разработка, Академия МВД, Москва 1980.

Tabela 1. Klasyfikacja rosyjskich tatuaży kryminalnych

Lp.	Kryterium	Rodzaje tatuażu
1	Forma wyrazu	– symbole – rysunki – teksty – litery (abrewiatury) – cyfry
2	Miejsce rozmieszczenia	– na odkrytych częściach ciała – na zakrytych częściach ciała – na całym ciele
3	Przestrzeń czasowa	– tradycyjne – współczesne
4	Stopień wpływu na percepcję oglądającego	– łatwe do zapamiętania – trudne do zapamiętania
5	Wielkość	– małych rozmiarów – średnich rozmiarów – dużych rozmiarów
6	Sposób wykonania	– wykonane dobrowolnie – wykonane pod przymusem
7	Stopień trwałości	– trwałe – nietrwałe
8	Ilość	– pojedyncze – liczne
9	Zakres tematyczny	– hierarchiczno-informacyjne – sygnalizacyjno-wydzielające – mitologiczne – kulturowe – religijne – antyreligijne – seksualno-erotyczne – sentymentalne (pamiątkowe) – humorystyczne – „zawodowe” – piętna – inne

Źródło: opracowanie własne na podstawie A.Г. Бронников, Татуировки осужденных и их криминалистическое значение. Методическая разработка, Академия МВД, Москва 1980; В.Д. Косулин, Искусство татуировки, ООО „Золотой век”, СПб. 2001; А. Ельски, Татуировка, МЕТ, Минск 1997; Р.И. Егоров, Дао татуировки, ФАИРПРЕСС, Москва 2003.

Często spotykanymi skrótami tatuowanymi przez rosyjskich więźniów są: СЭР (свобода это рай) – „wolność to raj”, БОГ (Бог отпустит грехи lub был осужден государством) – „Bóg odpuści grzechy” lub „był skazany przez państwo”, кот (коренной обитатель тюрьмы) – rdzenny mieszkaniec więzienia. Ponadto tatuaż z wizerunkiem kota wykonują sobie recydywiści, którzy utożsamiają się z tym zwierzęciem. W kocie upatrywane są takie cechy charakteru jak duma i przywiązanie do domu (dom *wora* – więzienie). Tatuażowi temu mogą towarzyszyć sentencje, takie jak np. „I oto jestem w domu”.

Za typowo kryminalne uznać należy grupę tatuaży symbolizujących wolność i tęsknotę więźnia za wolnością. Przykładami tego rodzaju tatuaży mogą być wizerunki pochodni, drutu kolczastego, krat więziennych, kajdan, ptaków, obłoków, statków żaglowych i innych wizerunków o tematyce morskiej.

Tatuaże, które mają osadzeni znajdujący się najniżej w hierarchii więziennej, są wykonywane wbrew ich woli. Takie tatuaże nanoszone są na widocznych miejscach na ciele (twarz, ręce, pośladki). Przykładami tego rodzaju tatuaży mogą być: obraz szczura (za kradzieże rzeczy więźniów), kozła (za współpracę z administracją więzienną, w tym niejawną), koguta (za pasywny homoseksualizm).

W wielu męskich tatuażach występują kobiety, przy czym rysunek ten często nie ma nic wspólnego z miłością czy innymi podniosłymi uczuciami.

Częstym miejscem tatuażu są nogi. Najbardziej znaczącym tatuażem, który może być wykonany na nogach osadzonego, są ośmioramienne gwiazdy (звезды беспредела). Taki tatuaż mogą nosić tylko więźniowie, którzy cieszą się największym autorytetem w świecie kryminalnej elity.

Do tatuaży wykonywanych w miejscach pozbawienia wolności i pod groźbą przemocy, a nawet śmierci, należą przede wszystkim tatuaże robione tym więźniom, którzy przegrali w karty i nie byli w stanie oddać karcianego długu. Są to tatuaże pornograficzne, wykonywane przez tatuażystę-artystę, za które również więzień będzie musiał zapłacić.

Do drugiej i mniej chlubnej grupy tatuaży wykonywanych z użyciem przemocy należy zaliczyć tatuaże wykonane więźniom odbywającym karę pozbawienia wolności z „brudnych” artykułów, np. za zgwałcenie, deprawację nieletnich, a także za niegodne czyny dokonane w miejscach pozbawienia wolności, np. donosicielstwo, współpraca z administracją więzienną, kradzież rzeczy więźniów. Takie tatuaże wykonywane są zazwyczaj na plecach, rzadziej na pośladkach. W starych *worowskich*

„zonach” gwałciciele i pederasta mogą być tatuowani na czole, policzkach, powiekach.

Rozszerzony opis symboliki rosyjskich tatuaży więziennych zawarty jest w aneksie do artykułu.

Bibliografia

- Adamowicz K., *Od subkultury do postsubkultury. Zmiany w obszarze dzisiejszej kultury alternatywnej*, „Estetyka i Krytyka” 2013, nr 2.
- Bielecki E., *Determinanty funkcjonowania podkultur przestępczych a proces resocjalizacji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1980.
- Bukowska X., Jewdokimow M., Markowska B., Winiarski P., *Kapitał kulturowy w działaniu. Studium światów społecznych Białowieży*, Collegium Civitas – Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa 2013.
- Daszkiewicz W., *Podstawowe rozumienie kultury – ujęcie filozoficzne*, „Roczniki Kulturoznawcze” 2010, t. I.
- Dolata T., *Prewencja w systemie probacji. Problemy związane z tzw. drugim życiem w niektórych polskich zakładach karnych*, „Probacja” 2011, nr 3.
- Dyonizak R., *Młodzieżowa podkultura: studium socjologiczne*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1965.
- Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl> (dostęp: 11.07.2021).
- Filipiak M., *Od subkultury do kultury alternatywnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999.
- Goffman E., *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Anchor Books, Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York 1961.
- Goffman E., *Charakterystyka instytucji totalnych*, [w:] A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- Golka M., *Socjologia kultury*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007.
- Gordon M.M., *The Concept of the Sub-Culture and Its Application*, „Social Forces”, vol. 26, Oxford 1947.
- Jędrzejak K., *System penitencjarny*, [w:] *Zagadnienia penitencjarne*, Skrypt dla słuchaczy szkoły podoficerskiej SW, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Kalisz 2004.
- Kaczorowska K., *Podkultura więzienna*, [w:] J. Helios, W. Jedlecka, A. Kwieciński (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności. Z zagadnień nauk penalnych*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2019.
- Kamiński M.M., *Subkultura aresztów śledczych*, „Studia Socjologiczne” 1993, nr 3-4.
- Kłoskowska A., *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, PWN, Warszawa 1980.
- Kłoskowska A., *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1981.
- Kozyr-Kowalski S., *Socjologia, społeczeństwo obywatelskie i państwo*, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2000.

- Kuć M., *Kryminologia*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2015.
- Malinowski B., *Szkice z teorii kultury*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958.
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2004.
- Ostrowska K., *System wartości, strategie działania i emocje jako czynniki motywacyjne w kierunku zachowań zgodnych z normami społecznymi i prawnymi*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2015, nr 28.
- Parsons T., *System społeczny*, Nomos, Kraków 2009.
- Pęczak M., *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 1992.
- Posłuszny Ł., *Institucje totalne dzisiaj: stan badań, krytyka, rekonfiguracje*, „Studia Socjologiczne” 2017, nr 4 (227).
- Przybyliński S., *Na krawędzi więziennej egzystencji – skazani „cwaniacy” w soczewce podkulturowego spojrzenia*, „Resocjalizacja Polska” 2016, nr 11.
- Snopek M., *Tatuaż. Element współczesnej kultury*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Sołtysiak T., *Uwarunkowania środowiskowe i determinanty subiektywne uczestnictwa nieletnich w podkulturach*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1995.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1965.
- Znaniecki F., *Nauki o kulturze*, PWN, Warszawa 1971.
- Абрамкин В.Ф., Тюремная субкультура, „Отечественные записки” 2008, Т. 41, № 2.
- Абрамкин В.Ф., Тюремные касты. Как выжить в советской тюрьме. В помощь узнику, Восток, Красноярск 1992.
- Аксенов М.М., Диденко А.В., Семке В.Я., Тюремная субкультура и адаптация осужденных с расстройствами личности в местах лишения свободы, „Судебная психиатрия. Пенитенциарная психиатрия и психология” 2009, Вып. 6.
- Александров Ю.К., Очерки криминальной субкультуры. Краткий словарь уголовного жаргона, Издательство „Права человека”, Москва 2014.
- Алферов Ю.А., Пенитенциарная социология: аудиовизуальная диагностика (татуировки, жаргон, жесты) - учебное пособие в 2 частях, РИПК МВД РФ, Домодедово 1994.
- Анисимков В.М., Традиции и обычаи преступного мира в местах лишения свободы: учебное пособие, УВИШ МВД РФ, Уфа 1993.
- Анисимков В.М., Тюремная община, Отечество, Москва 1993.

- Анисимков В.М., Королева Е.В., Криминальная субкультура: краткая история вопроса, ее влияние на формирование личности правонарушителя, „Вестник Владимирского юридического института” 2007, № 3.
- Антонян Е.А., Криминальная субкультура осужденных, „Философские науки” 2010, № 5.
- Антонян Ю.М., Антонян Е.А., Глубинные истоки криминальной субкультуры, „Российский криминологический взгляд” 2009, № 2.
- Багреева Е.Г., Субкультура осужденных и их ресоциализация, ВНИИ МВД РФ, Москва 2001.
- Бакин А.А., Пиджаков А.Ю., Криминальная субкультура осужденных как фактор формирования отклоняющегося и противоправного поведения, „Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление” 2004, № 1.
- Барabanов Н.П., Даудов А.В., Казак И.Б., Савардунова В.Н., Криминальная субкультура осужденных теоретический, криминологический, психологический аспекты, функциональный механизм, Акад. ФСИН России, Рязань 2009.
- Барabanов Н.П., Криминологическая и психологическая характеристика криминальной субкультуры осужденных, „Уголовно-исполнительное право” 2014, № 2 (18).
- Бронников А.Г., Татуировки осужденных и их криминалистическое значение. Методическая разработка, Академия МВД, Москва 1980.
- Громов В.Г., Основные направления снижения криминогенного потенциала мест лишения свободы, Издательство „Новый индекс”, Москва 2008.
- Громов В.Г., Факторы, способствующие проникновению криминальной субкультуры в современное общество и приводящие к наступлению уголовной ответственности, „Вестник Тамбовского университета”, Серия „Гуманитарные науки” 2007, № 12–2.
- Донских Д.Г., Взаимосвязь криминальной субкультуры и преступного поведения, „Право и государство: теория и практика” 2009, № 6.
- Егоров Р.И., Дао татуировки, ФАИРПРЕСС, Москва 2003.
- Ельски А., Татуировка, МЕТ, Минск 1997.
- Зеленяк И.М., Особенности проявления криминальной субкультуры в различных видах пенитенциарных учреждений, „Безопасность уголовно-исполнительной системы” 2010, № 3.
- Кожевников Т.С., Криминальная субкультура в местах лишения свободы: сущность и меры профилактики, „Вестник Владимирского юридического института”, Владимир 2008.
- Корецкий Д.А., Тулегенов В.В., Криминальная субкультура и ее криминологическое значение, Издательство Р. Асланова „Юридический центр Пресс”, СПб. 2006.

- Косулин В.Д., Искусство татуировки, ООО „Золотой век”, СПб. 2001.
- Краткая характеристика уголовно-исполнительной системы, <http://fsin.gov.ru> (dostęp: 13.07.2021).
- Кутякин С.А., Организация криминальной оппозиции в уголовноисполнительной системе, Акад. ФСИН России, Рязань 2008.
- Лебедев С.Я., Антиобщественные традиции, обычаи, и их влияние на преступность: учебное пособие, ВШМ МВД, Омск 1989.
- Лысак И.В., Черкасова Ю.Ю., Методологические проблемы исследования тюремной субкультуры, „Гуманитарные и социально-экономические науки” 2008, № 5.
- Меркурьев В.В., Богачевская Е.А., Тюремная субкультура как динамичный доминантный фактор организованной пенитенциарной преступности. Структура криминального сообщества в местах лишения свободы, „Вестник Владимирского юридического института” 2008, № 4.
- Мнацаканян Ю.А., Субкультура осужденных и ее роль в формировании преступных традиций и обычаев, „Вестник Московского университета МВД России” 2007, № 2.
- Некрасов А.П., Кондрат И.Н., Третьяков И.Л., Субкультура в местах лишения свободы и историческое ее развитие, „Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России” 2005, № 4.
- Олейник А.Н., Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти, ИНФРА-М, Москва 2001.
- Пирожков В.Ф., Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура), ИПП „Приз”, Тверь 1994.
- Старков О.В., Криминальная субкультура: спецкурс, Волтерс Клувер, Москва 2010.
- Тарабрин А.Г., Воры в законе и авторитеты, ЭКСМО-Пресс, Москва 1999.
- Тищенко Н.В., Тюремная субкультура: понятие, характеристика, особенности, „Вестник СГТУ” 2013, № 2(70).

Aneks

Rosyjskie tatuaże więzienne – symbolika

Pagony wojskowe i epolety – kategoria tatuaży, która umiejscowiona jest na ramionach więźnia i stanowi cechę wyróżniającą przedstawiciela złodziejskich „autorytetów”. Standardowe znaczenie: posiadacz takiego tatuażu uważa się za złodzieja-ideowca i jest dumny ze swych kryminalnych poczynań.
Tatuaże religijne – większość kryminalistów uważa się za ludzi wierzących. Przykładami tatuaży religijnych mogą być oblicza Boga, Matki Boskiej, wizerunki cerkwi, świec i podobnych atrybutów o tematyce religijnej. Uważa się, że tatuaże religijne służą jako swoiste talizmany.
Pierścienie – tatuaże tego rodzaju wykonywane są wyłącznie na dłoniach i pełnią przede wszystkim funkcję informacyjną. Pierścienie symbolizują sam fakt odbywania kary pozbawienia wolności, a liczba pierścieni odpowiada liczbie skazań.
Kopuły cerkwi – ich liczba oznacza liczbę skazań (ilość wyroków) lub liczbę lat odbytej kary pozbawienia wolności.
Wizerunek ukrzyżowanego Jezusa – symbolizuje wora w zakonie.
Krzyż – na klatce piersiowej – oddanie wobec złodziejskich tradycji, przynależność do złodziejskiej kasty.
Ośmioramienna gwiazda – „autorytet”, wierny złodziejskim tradycjom.
Półobnażona kobieta w husarskim stroju, siedząca na armacie z płonącą pochodnią w dłoni. „W świecie piękne są dwa zjawiska – miłość i śmierć”. Symbolizuje wierność kobiecie i skrytą groźbę zemsty za zdradę. Tatuaz ten noszony jest na klatce piersiowej lub na plecach.
Obnażona kobieta, przywiązana do płonącego stosu. „Śmierć za zdradę”. Tatuaz ten oznacza, że jego posiadacz był skazany za zabójstwo kobiety. Liczba polan może oznaczać wymiar kary. Miejsce tatuażu – klatka piersiowa, udo.
Kat, karzący śmiercią obnażone kobiety. Tatuaz ten niekiedy uzupełniany jest skrótem БОГ („był skazany przez państwo”). Symbolizuje nienawiść do prawa i organów administracji.
Kobieta i diabeł. „Miłość i nienawiść (dobro i zło) zawsze razem”. Tatuaz ten oznacza, że jego posiadacz znalazł się w więzieniu z powodu kobiety. Umieszczany jest na klatce piersiowej lub udzie.
Kobieta na skrzydłach. Tatuaz niewielkich rozmiarów, nanoszony na nadgarstek. Symbolizuje powodzenie, fart, przypadkowe szczęście. Najczęściej spotykany u złodziei.

<p>Kat z toporem, półobnażona kobieta, szafot. Tatuaz ten spotykany jest u osób, które zostały skazane za zabójstwo krewnego (lub krewnych). Wtórne znaczenie – „Śmierć tej, która zdradziła”. Tatuaz wykonywany jest na klatce piersiowej.</p>
<p>Średniowieczny hełm. Symbol walki, braterstwa, determinacji. Początkowo tatuaz był наносzony tylko na nadgarstek, teraz spotykany jest także na ramieniu i udzie. Wskazuje na złodzieja lub grabieżcę.</p>
<p>Bagnet. Stary symbol złodziejskiego świata. Symbolizował groźbę, ostrzeżenie, siłę. Był wykonywany na nadgarstku, przedramieniu, czasami na udzie. Tatuaz ten spotykany jest u recydywistów. Obecnie spotykany rzadko.</p>
<p>Obnażona kobieta, rozpięta na krzyżu z napisem „Amen”. „W pełni zemściłem się za zdradę”. Tatuaz ten jest symbolem zemsty (niekoniecznie na kobiecie). Jest on spotykany wśród złodziejskich przywódców. Noszony jest na klatce piersiowej lub na udzie.</p>
<p>Czaszka, przebita kindżałem, wąż, wijący się wokół kindżału. Złodziejski symbol. „Nasze życie – walka”. Korona nad węzłem wskazuje na tatuaz złodziejskiego „autorytetu” – <i>wora w zakonie</i>. Tatuaz ten wykonywany jest na ramieniu, rzadziej na klatce piersiowej.</p>
<p>Krzyż z łańcuchem. Tatuaz ten wykonywany jest na wyższej części klatki piersiowej i wskazuje na wiarę w swój los. Jeśli krzyż jest przedstawiony w formie koloru treflowego, to właściciel tatuazu – złodziej.</p>
<p>Obnażona kobieta, obwinęta żmiją, z jabłkiem w dłoni. Odniesienie do przesłania biblijnego o żmii-kusicielce. „Do przestępstwa nakłoniła kobieta”, „kobieta-kusicielka”. Tatuaz ten wykonywany jest na klatce piersiowej, ramieniu.</p>
<p>Skrzyżowana strzała i klucz. Symbol złodzieja, okradającego mieszkania. Tatuaz wykonywany jest na przedramieniu lub na udzie.</p>
<p>Lew w otoczeniu średniowiecznej broni – miecza, topora, łuku, strzał, buławy. Symbolizuje siłę i władzę. Leżąca przed lwem księga oznacza mądrość. „Okrutny, lecz sprawiedliwy”. Tatuaz „autorytetów”. Noszony jest prawie zawsze na klatce piersiowej.</p>
<p>Trzy karty, przebite strzałą. Tatuaz szulerów karcianych.</p>
<p>Diabeł. Tatuaz ten symbolizuje nienawiść do władzy, systemu więziennictwa, struktur administracji więziennej. Jest on wykonywany na ramionach (barkach). Często towarzyszą mu frazy o charakterze antypaństwowym, zwłaszcza u więźniów, którzy odbywali karę pozbawienia wolności w radzieckich jednostkach penitencjarnych.</p>
<p>Biegnący jeleń. „Urodziłem się wolny i umrę wolny”. Tatuaz ten wykonywany jest na klatce piersiowej i wskazuje na skłonności więźnia do ucieczki.</p>

Głowa tygrysa. „Okrucieństwo i zawziętość”. Tatuaż ten noszą „byki” i „bojownicy” (osoby, dokonujące rozpraw z użyciem siły na rozkaz *wora w zakonie*). Tatuaż ten wykonywany jest na klatce piersiowej i ramieniu.

Gładiator. Tatuaż noszą „byki” i „bojownicy” najczęściej na klatce piersiowej. Z miecza gladiatora może ściekać krew, co wskazuje na „bojownika” ze „stażem”.

Ręce skute w kajdany, ściskające krzyżyk. Tatuaż ten symbolizuje wiarę w „błatne bractwo”, oddanie *worowskiej* sprawie.

Żuk. Skrót od „życzę szczęśliwej kradzieży”. Tatuaż złodziei kieszonkowców. Noszony jest między kciukiem a palcem wskazującym. Zamiast żuka może być pająk bez pajęczyny lub pchła.